

Oponentský posudek disertační práce

Název práce: Verbálně komunikační kompetence romských žáků jako podmínka jejich školní úspěšnosti

Autor: Mgr. Marie Opálková, Katedra preprimární a primární pedagogiky PedF UK

Školitel: PhDr. Helena Hejlová, Ph.D.

Studijní program: Pedagogika

Oponent: PhDr. ThDr. Mgr. Noemi Bravená, Ph.D., Th.D.

1. Téma a cíle

Téma disertační práce je velmi aktuální, protože pojednává o významu školního úspěchu dětí z romské menšiny z hlediska komunikační kompetence, která je v praxi stále podhodnocenou oblastí. V úvodu jsou vymezeny cíle práce. V teoretické části se autorka zaměřila na „faktory ovlivňující školní úspěšnost romských žáků“ (s. 11) a v empirické části na „verbálně komunikační kompetence“, které jsou výsledkem vývoje v rodině a „mají vliv na školní úspěšnost romského žáka v období 1. třídy“ (s. 12, s. 63). Tyto cíle byly v rámci práce v podstatě naplněny.

2. Koncepce a obsah práce

Práce je členěna kromě „Úvodu“, „Vymezení pojmů“ a „Závěru“ na 9 kapitol s celkovým rozsahem 167 stran textu, následuje „Seznam použité literatury“, „Seznam zkratk“, „Seznam tabulek“ a 29 stran příloh, tj. materiálů obsahujících použité výzkumné nástroje.

Teoretická část začíná krátkým vymezením pojmů („vzdělávání“, „primární vzdělávání“, „inkluzivní vzdělávání“, „integrace“, „společné vzdělávání romských a neromských dětí“, „sociokulturně znevýhodňující prostředí“, „přípravné třídy“, „školní úspěšnost“, „jazyková bariéra“, „jazyková chyba“, s. 14 – 22). Úvodní kapitola představuje náhled do vzdělávání romské menšiny na základě krátkých historicko-společenských vstupů (s. 23 – 33), přičemž je také zahrnut současný důraz na rozvoj potenciálu všech dětí z dokumentu *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+*. Druhá kapitola se vyrovnává s definicí romského žáka z pozice jeho některých potřeb, příčin neúspěšné integrace i některých postojů romských žáků (s. 34-41). Autorka ve 3. kapitole přehledně pojednává o důležitosti vzdělání v mateřském jazyce, zařazuje některé charakteristiky romského jazyka, problematiku bilingvismu a jazykových bariér (s. 42 – 54). Čtvrtá kapitola má název shodný s hlavní částí tématu disertace a velmi krátce zmiňuje některé lingvistické teorie. Autorka za stěžejní považuje definici komunikační kompetence, která má své typické projevy ve čtyřech rovinách. Jedná se o „lexikálně-semantickou“, „morfologicko-syntaktickou“, „foneticko-fonologickou“ a „pragmatickou“ rovinu. (s. 55-60). Tato teorie tvoří základ metodologického postupu v empirické části. Přínos teoretické části je v „kontextovém ukotvení problematiky“ a v představení tématu odborné veřejnosti (s. 61) – to mohlo být pojednáno až v závěru celé práce.

Poznámky a připomínky k teoretické části práce

1) V úvodu disertace je řečeno, že jsou první kapitoly teoretické části „zpracovány monografickou procedurou“ (s. 11), to se vztahuje na empirii dle charakteru práce. Teorie se opírá o klasickou heuristickou práci s texty, kde jde autorce spíše o kontextuální představení tématu, přičemž verbálně komunikační kompetence tvoří pouze dílčí část a podle tématu disertace by se dalo očekávat, že zrovna zde bude její těžiště. V tomto smyslu studentka

upřednostnila spíše širší vhléd do tématu s ohledem na současnou literaturu. Definice komunikační kompetence v kapitole 4 se tak stala základem pro empirickou část. Proč byl zvolen právě tento přístup?

2) Autorka na některých místech v textu cituje delší texty, aniž pak některé tyto myšlenky komentuje nebo z nich vyvozuje další závěry (např. s. 36, s. 54, s. 56, s. 57). Celá teoretická část má tak charakter úvodu do tématu a obsahuje 48 stran textu (s. 14 – 61). Za zdařilou považují zpracovanou 3. kapitolu, která objasňuje více typických jevů, na které autorka v empirické části správně poukazuje. Dále uvádí, že „přehled romské gramatiky“ krátila (s. 54) – mohla však vybrat některé exemplární příklady, které jsou v pozadí analyzovaných dat.

3) Teoretická část disertace pokládá důležitou otázku po redefinici praktického přístupu ke konkrétní menšině ve vzdělávání. Kromě charakteristik dětí upozorňuje na to, že bilingvální a bikulturní prostředí může být nahlíženo jako znevýhodňující ve smyslu školní úspěšnosti romského žáka.

Empirická část

Empirická část disertace je přehledně zpracovaná a ukazuje i na osobní angažovanost studentky. Je jasně definován výzkumný design, vzorek i jeho výběr, fáze výzkumu, je zařazeno více metod sběru dat, které jsou adekvátně popsány a nástroje pro sběr dat jsou přiloženy. Výzkum byl realizován ve školním roce 2016/2017, je kvalitativní, promyšlený, jasně strukturovaný, přehledný a přináší konkrétní zjištění pro obor i pedagogickou praxi.

Poznámky a připomínky k empirické části práce

1) Autorka správně zvolila výzkumný design vícečetné případové studie (s. 64), a výběr více metod sběru dat ukazuje, že téma promýšlela z různých stran. Byla použita analýza dokumentů, pozorování dětí a rozhovory. Analyzované dokumenty zahrnovaly nestandardizovanou *Baterii testů zjišťující stav jazykové roviny češtiny u romských žáků 1. třídy* opřenu o monografie Bednářové a Šmardové 2010, 2011, dále úlohy ze standardizovaných testů (Hájková a kol.) a analýzu dětské kresby. Pilotního šetření se zúčastnili 3 žáci romského původu (s. 69). Účastníků hlavního výzkumného šetření bylo více, a sice: romské děti (9) a jejich vyučující učitelé (3), rodiče (3) i tzv. kontrolní žáci (3) z důvodu srovnání kvality jednotlivých škol (s. 63 – 68). Oceňuji, že autorka uskutečnila pozorování i doma u dětí v přirozeném prostředí a dotazovala se i rodičů (s. 71). Jak tyto návštěvy probíhaly a jak ovlivnily interpretaci dat?

2) Autorka zařadila kresbu jako výzkumný nástroj, o kterém sděluje pouze to, že není použit z hlediska psychologické diagnostiky, ale jako „doplňková“ metoda vhodná k dokreslení představy o zkoumaném žákovi (s. 65). Způsob analýzy je zmíněn pouze bodově v konkrétních kazuistikách. Jaký byl postup při analýze? Hovořila autorka o kresbě s konkrétním dítětem?

3) Hlavním výzkumným cílem bylo zjistit co nejvíce informací o „školní úspěšnosti romského žáka na počátku vzdělávání a jazykové vybavenosti v českém a romském jazyce“. Pojem „školní úspěšnost“ (s. 65) studentka převážně spojuje se zvládnutím požadavků daných výzkumníkem, aniž je podrobněji objasněno, na základě čeho byly aktivity v jednotlivých „rovinách“ baterie úloh takto vybrány a řazeny. Školní úspěch je také nazírán z pozice 36 otázek zodpovězených učitelem, které jsou shrnuty vždy v analýze konkrétního žáka. Autorka dále popsala komunikační gramotnost a její vztažnost ke třem typům používání jazyka v rodinách (českého, českého i romského, romského), a to mohlo být více reflektováno s ohledem na teoretickou část disertace.

4) Autorka používá v kvalitativním výzkumu pojem hypotéza, který definuje za pomoci české literatury (Pelikán 2004). Jedná se v podstatě o určitá před-porozumění problému (teze nebo výroky většinou zastávané tzv. „zdola“ z praxe; zde jsou odvozeny z cílů výzkumu nebo z výzkumných nástrojů – viz s. 72 – 73). Tento přístup kvalitativní výzkum připouští jako tzv. „ex-ante teorie“, které s sebou nesou i určitou tíhu. U výzkumníka může dojít k „vnucování

předem stanovených teoretických vzorců“ (např. Meinefeld 1997) nebo k anticipaci určitých interpretací (např. Auer-Srnka 2009), a tím i ke koncentraci na předem vytipovaná data, která pak mohou odvádět od hlubší reflexe specifík konkrétních případů. V této práci jde o určitou formu strukturování výzkumu, která zpřehledňuje následně i vyhodnocení dat. Vzorek 9 romských dětí, nad kterým sama studentka vznáší v závěru své práce námitku, je relevantní, protože nešlo o potvrzení četnosti jevů a „statistickou zobecnitelnost“ (s. 64), ale o popsání konkrétních případů na základě co nejvíce možných zdrojů dat. Právě práce s různými metodami sběru dat, které cílily na základní složky „případů“, ukazují na naplnění designu vícečetné případové studie, kterou si pro šetření studentka zvolila.

3. Formální náležitosti

Práce splňuje formální požadavky pro tento typ kvalifikační práce, je přehledně členěná a je v ní jednoduchá orientace. Systém číslování je vzhledem k devíti kazuistikám porušen v kap. 6 s názvem „Analýza výstupů“, a to je viditelné i v číslování obsahu. Vzhledem k opakujícím se kategoriím je to logické a nepůsobí to rušivě. Práce obsahuje překlepy v povolené míře, občas se objevuje nedůslednost ve formulacích. Studentka použila celkem 107 odborných zdrojů, z toho 12 cizojazyčných (včetně slovenských) a 11 elektronických informačních zdrojů, z toho 4 cizojazyčné. V seznamu literatury není např. titul od Hübschmannové 1994 (s. 34), Bednářové, Šmardové 2010, 2011 (s. 64).

4. Otázky/podněty k obhajobě

- 1) Objasněte metodologii sepisování teoretické části a shrňte význam jednotlivých kapitol pro téma disertace (není obsaženo v závěru disertace).
- 2) Jak jste postupovala při analýze kresby a o jakou teoretickou literaturu jste se opírala? Setkala jste se s něčím, co Vás překvapilo?
- 3) Jak probíhalo zjišťování jazykové znalosti rodičů (s. 71, viz také položka č. 8 v *Dotazníku pro rodiče zkoumaného žáka*)? Měla korekce hodnocení ze strany učitele/výzkumníka nějaký vliv na interpretaci dat?
- 4) Jaká zjištění z výzkumného šetření považujete v dialogu s teoretickou částí disertace za nejdůležitější?

Závěr

Autorka si zvolila téma aktuální a zároveň nelehké z důvodu stereotypního přístupu k otázce edukace romských dětí v praxi. Práce je přínosná v tom, že posouvá problematiku od charakteristik romských dětí jako „viníků“ školního neúspěchu do roviny verbální komunikace, která má svá specifika a děti staví do znevýhodněné pozice. Práce ukázala, že je nutné položit si otázky po školní úspěšnosti u dětí, které nejsou ukotveny pevně ani v jednom z jazykových systémů. V tom vidím největší přínos celé práce. Je to výzva nejen pro primární vzdělávání, ale pro spolupráci základních a mateřských škol, a to zejména v otázce školní připravenosti. Je-li lingvistická struktura a praktické používání české řeči romských dětí samo o sobě znevýhodněním, pak to klade nové nároky na učitele a na školní systém jako takový, který nenašel zatím vhodné cesty k tomu, aby školní praxe měla např. více učitelů a asistentů pedagogů z řad romské menšiny, kteří by mohli být vnímavější. Práce správně definuje, že se nejedná jen o jiná kulturní, ale i vzdělávací specifika zakotvená v tom nejzásadnějším – v používání řeči. Teoretická část je slabší částí disertace, nicméně v empirické části autorka prokázala i přes deskriptivní vyhodnocení dat zvládnutí metodologie.

I přes zde uvedené výhrady disertační práce odpovídá náležitostem a požadavkům kladeným na tento typ práce, a proto ji **doporučuji** k obhajobě a navrhuji, v případě úspěšné obhajoby, udělení titulu doktor (Ph.D.).

V Praze dne 23. 3. 2022

PhDr. ThDr. Mgr. Noemi Bravená, Ph.D., Th.D.